

um frumvarp til laga um viðauka og breyting á lögum um bygging, ábúð og úttekt jarða frá 12. jan. 1884 (þingskj. 274).

Vér undirritaðir, sem falið var frumvarp þetta til athugunar, höfum rætt það á allmörgum fundum.

Álit vort er á þessa leið:

Nefndin lítur svo á, að hér sé um vandamál mikið að ræða, sem þurfi gaumgæfilegrar ihugunar, því ábúðarlöggjöfin hefir djúp og viðtæk áhrif á landbúnaðinn og verð jarða í landinu, og snertir bæði beint og óbeint stórmikinn meiri hluta þjóðarinnar.

Hentug og sanngjörn ábúðarlöggjöf getur stutt og hlýtur að styðja að eðlilegri og heillavænlegri framför landbúnaðar í landinu, en alt það í slíkri löggjöf, sem óhentugt er eða ranglátt, verkar gagnstætt og verður til að hamla framförum í landbúnaði, og stendur því sem þroskuldur í vegi fyrir velliðan mikils hluta þjóðarinnar.

Alþingi hefir aftur og aftur viðurkennt hvorttveggja þetta, að landbúnaðarlöggjöfin væri vandaverk mikið og hagsældarmál fyrir þjóðina, en þessi viðurkenning snertir þá eigi hvað sít ábúðarlögin, sem óefað má telja einna þýðingarmesta þáttinn í þeirri löggjöf allri. Og þingið hefir ekki að eins sýnt þetta í orði heldur einnig í verkinu, með því oftár en einu sinni að skipa millipinganeftnd í landbúnaðarmálinu.

En þótt svo sé, að alþingi hafi lagt alúð á að nmbæta landbúnaðarlöggjöfina, og þá líka ábúðarlögin, þá verður því þó ekki með sanngirni neitað, að tilfinnanlegir gallar sé á ábúðarlögunum, sem nú gilda. Og til þess miðar frumv. að bæta úr nokkrum helztu og tilfinnanlegustu göllumum í þessu efni.

Viðfangsefnin í frumvarpinu eru fjögur, og þau eru þessi:

1. Endurgjald fyrir jarðabætur, sem leiguliðar vinna á ábúðarjörðum sínum.

2. Réttindi leiguliða til að krefjast þátt-töku landsdrottins í kostnaði við byggingar bæjarhúsa.

3. Réttur leiguliða til þess að losa sig við föst innstæðukúgildi, sem ábylisjörð hans fylgja, og ákvæði um það, sem á móti þeim rétti komi.

4. Skifti á óskiftu landi til afnota og eignar milli ábúenda og um skyldu til að girða hið útskifta land.

Um þessi viðfangsefni, sem sum eru svo mikilvæg og umfangsmikil, að telja verður rétt, að um þau væri sett sérstök lagaákvæði; skal nú farið nokkrum orðum, og þau athuguð hvert út af fyrir sig.

Í lögunum frá 12. jan. 1884 um bygging, ábúð og úttekt jarða eru í 20. gr. ákvæði um rétt leiguliða, til þess að krefjast endurgjalds fyrir jarðabætur, er hann vinnur umfram það, sem áskilið kann að vera í byggingarbréfi og teljast verður hluti úr landsskuldinni. Þessi ákvæði tryggja allvel rétt leiguliðans og ákveða honum fyllri endurgjaldsrétt fyrir unnar jarðabætur en hér er farið fram á í 1. gr. frumv., svo framt sem hann frá upphafi hefir haft hugfast, að fullnægja undirbúningsskilyrðunum sem sett eru, eigi hann að hafa

óskerta réttarkröfu til endurgjaldsins. En fyrir þá sök að undirbúningsskilyrðin eru fyrirhafnarsöm, þá mun allur fjöldinn af leiguliðum hafa vanrækt að uppfylla þau, og því orðið af endurgjaldi því, sem þeim ella hefði borið og sanngjarnt hefði verið að þeir hefði fengið.

Að þetta hafi valdið óánægju og dregið úr framkvæmdum leiguliðanna til jarðabóta er ekki nema eðlilegt. En allt það, er verður til að draga úr framkvæmdum í þessa átt, er landbúnaðinum til boga og landi og þjóð til tjóns, því *ræktun landsins er og hlýtur að verða* — hjá oss sem öðrum þjóðum — *grundvöllur undir sönnum þjóðþrifum*.

Úr þessum vandkvæðum á lagaákvæðunum er vafalaust þörf að bæta, með því að gera þau vafstursminni í framkvæmd fyrir leiguliðann. Það er engum vafa bundið að lagaákvæði, sem alþýða manna þarf iðulega að nota, verða því að eins að fullum notum, að þau séu óbrotin og greið í framkvæmdinni.

Þetta eru ákvæðin í trumvarpinu um endurgjald fyrir unnar jarðabætur, sem leiguliði gerir. Hann þarf að eins að leita samkomulags við landsdrottinn um hvort hann vilji kosta jarðabótina að meira eða minna leyti. Vilji hann það ekki er greiður aðgangur að endurgjaldinu þegar leiguliðinn flytur burtu. Og þegar ábúðartími er stuttur, er þetta mikill kostur.

Þótt nefndin telji borgunina litla, sem landsdrottni er ætlað að greiða, þá álitur hún þó mikið unnið við það, að borgunin er svo fastákveðin að ekki getur orkað nokkurs tvímælis. Og því vill nefndin líka ráða til, að ákvæði frumvarpsins um jarðabótaendurgjaldið verði samþykkt með einni örlitilli breytingu.

Koma þá til álita ákvæðin í 3. og 4. gr. frumvarpsins um bygging bæjarhúsa, og rétt leiguliða til að krefja landsdrottinn um fjárframlag til bygginganna.

Því verður ekki með réttu neitað, að bæjarhúsin eru sumstaðar hér á landi ófullnægjandi í alla staði, þrátt fyrir þá miklu framför á byggingu bæjarhúsa á síðustu áratugum, sem átt hefir sér stað víðsvegar um land allt. Bæirnir eru ennþá alt of víða mjög lélegir. Enn eru til bæjarhús svo slæm, að þau verður að telja heilsuspillandi íbúð handa mönnum, sökum rúmleysis og annara óskosta. Frekari umbætur í bygging bæjarhúsa en orðnar eru enn þá, verður því að telja mjög svo mikla nauðsyn. Og þær jarðir, þar sem nauðsynin í þessu efni er mest, eru vitanlega jarðir, sem eru og verið hafa í leiguliðaábúð. Þetta er líka eðlilegt. Leiguliðarnir hafa orðið að bæta húsa-kynnin á eigin spitur eða láta þau óbætt ella, því landsdrottnar hafa ekkert þurft til slíkra hluta að kosta. Og þegar leiguliðarnir eru fátækir menn, en það eru þeir að öllum jafnaði, þá er mörgum þeirra ofvaxið efnahagslega, að byggja bæjarhúsin upp og endurbæta þau svo sem þyrfti. Þetta hefir reynslan ótvírætt sýnt, því ýmsir þeir leiguliðar, sem ráðist hafa í miklar bæjarhúsabyggingar, hafa með því eyðilaggt efnahagslegt sjálfstæði sitt, og orðið innan skams að hröklast frá jörðinni, án þess að fá nokkurt endurgjald fyrir fé og fyrirhöfn, sem þeir hafa lagt fram, né geta notið ávaxta þess á nokkurn hátt.

Hér er því brýn þörf á að eitthvað sé gert til umbóta. Það tvent er ljóst, að nauðsyn ber til þess margvíða að bæjarhús sé gerð betri en þau eru, og að leiguliðum er það oft og einatt ofvaxið, að gera þessar umbætur af eigin ramleik, enda ósanngjarnt að krefjast þess.

Frumvarpið ætlast nú til að þessu verði á þann vög komið fyrir, að landsdrottnar verði skyldaðir til að leggja fram mikinn meiri hluta kostnaðar, þegar leiguliði vill breyta bæjarhúsum og umbæta þau. En þennari umbóta-veg telur nefndin varhugaverðan.

Það er vitanlegt, að svo getur verið ástatt, og er ekki allsjaldán, að jarðeigandi eigi jörð í leiguliða-ábúð með löngum ábúðartíma. Sé nú efnahagur eiganda ekki góður, sem oft getur verið, þótt hann einhverra orsaka vegna hafi orðið eigandi jarðarinnar, en leiguliðinn krefjist framlags til byggingar bæjarhúsa, þá getur svo farið, að eigandinn neyðist til að selja jörðina, af því hann getur ekki lagt fram féð til húsabótanna. En sé á þennan vög ástatt, þá er auðsætt, að auðvelt er að koma söluverði jarðarinnar niður fyrir það, sem sanngjarnt verð getur talist.

Af því að jörðin er í langri ábúð, svo að eigandi ekki getur komist að henni sjálfur til ábúðar þótt hann vildi, en nýr eigandi, jafnt sem hinn, yrði að leggja fram fé til húsabótanna, sem gæfi lága vexti, þá myndi það verða til þess, að erfitt yrði að fá kaupanda, sem borga vildi sæmílegt verð fyrir jörðina. Ekkert er því líklegra en að ábúandi, sem kaupa vildi ábúðarjörð sína, gæti stundum nær því fengið sjálfðæmi um jarðarverðið, með því að framyfngja húsabótakröfum sínum til hins ítrasta, og neytt eiganda til að selja sér jörðina með óhæfilega lágu verði.

Og þótt jarðeigendur séu vel efnum búnir, þá getur það þó komið illa við þá og orðið þeim ofvaxið, ef þeir ættu fleiri jarðir, og kræfa um fé til húsabóta á þeim mörgum eða öllum kæmi fram í senn. Og þó gæti svo farið, að vel efnadir menn yrðu einnig neyddir til að selja jarðir sínar á líkan hátt og þeir miður efnuðu.

Þetta væri á tvennan hátt skaðlegt:

1. Það væri ranglátt gagnvart eigandanum, sem neyddist til að láta eign sína af hendi fyrir ósanngjarnlega lágt verð.
2. Það yrði til þess að lækka verð jarða í landinu að eigendur þeirra hefði þær of mjög á boðstólum.

En svo er eitt enn.

Það gæti komið æði hart niður á landssjóði (umboðssjóði og kirkjujarðasjóði, sem frumv. nefnir) í bili, ef mjög margar kröfur kæmu fram í einu um framlag til húsabóta á þjóðeignum, sem telja má líklegt að yrði, því flestir myndu vilja bæta húsakynnin sem fyrst, þegar þeir ættu kröfu til að fá mikinn hluta kostnaðarins endurgoldinn. Þetta verður nefndin að telja iskyggilegt. En ofan á alla þessa galla og harðræði, sem fram kæmi á landsdrottnum, þá má ekki gleyma því, að leiguliðar bera eigi að síður allþunga byrði og miður sanngiarna, þar sem þeim er ætlað að bera $\frac{1}{4}$ kostnaðar, auk byggingarefnis, er jörðin leggur til, og flutnings á því.

Nefndin getur því ekki ráðið háttvirtri deild til að samþykkja ákvæði frumvarpsins í þessu efni, en leyfir sér að benda á aðra umbótaleið, sem hún telur betri og sanngjarnari.

Það er kunnugt, að til forna, meðan hagur landsmanna stóð í blöma, var það lagaskylda að landsdrottnar húsuðu eignarjarðir sínar, og jarðir hafa þá eflaust verið allvel húsaðar. En þegar hagur landsmanna versnaði og deyfði og framtaksleysi fór vaxandi, hafa húsakynnin smám saman orðið lakari, þar til þau ekki voru orðin annað á leigujörðum en mjög verðlittil hreysti. Þegar

svo var komið, hefir skyldunni að húsa jarðirnar verið smeygt yfir á leiguliðana. Og síðan hefir þessu verið þannig varið.

En þegar nú er svo komið, að landslýðurinn getur ekki lengur sætt sig við hin lélegu og verðlitlu húsakynni, heldur reynir að brjótast í því að bæta þau stórmikið, þá verður það ósanngjarnt að slíkt fyrirkomulag haldist áfram. Og hið eðlikega ástand væri, að jarðeigandi ætti jafnframt jörðinni sjálfri hús þau, sem henni eru nauðsynleg til þess, að hún geti heitið með rétt ábúðarhæf.

Forna fyrirkomulagið, að eigendur húsi jarðir sínar á sinn kostnað, er það mark í þessu efni, sem eftir álitni nefndarinnar ber að stefna að. En þá er að lita á hvora leið megi fara, til þess að ná markinu, án þess þröngvað sé tilfinnanlega kosti annars eða beggja aðila — landsdrottins eða leiguliða.

Nefndinni virðist svo, að tiltækilegasta leiðin, sem fundin verði, sé þessi: *Jarðeigendum sé skylt — á sinn kostnað eingöngu — að byggja viðunanleg bæjarhús á jörðum sinum og í hæfi við stærð þeirra, en jafnframt sé séð fyrir því, að þessi skylda og kostnaður komi smámsaman niður á jarðeigendum í landinu, og að jafnaði eigi fyr en þeir geta gert það af frjálsum vilja.* Þetta getur látið sig gera, sé jarðeigandi eigi skyldur að húsa jörðina fyr en hún kemst í *nýja leiguliðaábúð*, því það er hvorttveggja, að *ábúendaskifti verða að eins smámsaman og jarðeigendum er oft í sjálfsvald sett hvenær ábúendaskifti verða.* Á hinn bóginn sé *leiguliðum skylt að annast viðhald húsa á sinn kostnað eins og annara mannvirkja og nytja jarðarinnar, og greiða sanngjarnt fyrningargjald af verði þeirra, er ákveðið sé með frjálsum samkomulagi milli landsdrottins og leiguliða, með því það sé innifalið í landsskuld þeirri, er þeim semur um að goldin sé fyrir jörðina.*

Á þennan hátt virðist nefndinni að burt sé numdir tilfinnanlegustu gallarnir, sem bent hefir verið á, að það fyrirkomulag til húsaþóta hefði, sem frumvarpið fer fram á.

Jarðeigandi, sem ekki getur húsað jörð sína sökum fjárskorts, en vill selja hana, *verður á engan hátt neyddur til að selja hana óhæfilega lágu verði*, því þegar jörðin er laus úr ábúð verða lysthafendur fleiri, en sé hún í fastri ábúð.

Verð jarða í landinu myndi því *ekki lækka* fyrir það þó þannig löguð skylda til að húsa jarðirnar, sem hér er farið fram á, yrði lögð á jarðeigendur.

Kostnaður landssjóðs til að húsa þjóðeignir *kæmi smámsaman og yrði því ekki eins tilfinnanlegar.*

Og það er ekki minst um vert, að *byggingakostnaðinum* er með öllu *létt af leiguliðum*, en sá kostnaður hefir stundum orðið þeim fjárhagsleg eyðilegging, eins og áður hefir verið á vikið.

Loks skal það fram tekið, að ekki er ólíklegt að af þessu kynni að leiða, að þær jarðir fjölgðu meira en ella, sem í sjálfsábúð eru. Sennilegt er, að skylda jarðeigendanna til að húsa eignarjarðir sínar, myndi draga nokkuð — jafnvel allmikið — úr því, að margar jarðir kæmust í eign eins manns, en við það yrðu jarðeigendur þá fleiri í landinu. *En jafnframt því má telja vafalaust, að sjálfseignarbændum fjölgði.* Og skoðun nefndarinnar er það, að *ekkert muni reynast jafn öflugt til aukinna framkvæmda og framfara í landbúnaðinum, sem fjölgun sjálfseignarbænda.* Þetta hefir reynst svo í öðrum löndum, og nægir í því efni að benda á einna beztu búhölda Norðurálfunnar: Dani, sem ekki sízt eiga sínar miklu búnaðarbætur að þakka sjálfsábúðinni.

Og reynslan í þessu hlýtur að verða sú sama hjá oss, eins og hún hefir orðið hjá öðrum. **Fjölgun sjálfseignarbænda verður landi og lýð til blessunar.**

Í samræmi við það, sem hér hefir sagt verið, leggur nefndin því til, að tvær nýjar greinar verði teknar upp í frumvarpið í stað 2. og 3. gr., sem falli burt.

Um ákvæðin í 4. og 5. gr. frumvarpsins um innstæðukúgildin getur nefndin verið fáorð. Kúgildin eru komin á jarðirnar af líkum ástæðum og hýsing jarðanna fluttist frá jarðeigendum yfir á leiguliðana. Þau hafa verið sett með hnignandi hag þjóðarinnar, og það er ekki nema sjálfsagt og eðlilegt að þeim sé létt af nú, þegar hag leiðuliðans er þannig farið, að hann telur sér þau byrði og vill losna við þau. Og með því nefndin telur ákvæði frumvarpsins um þetta efni sanngjörn, leggur hún til, að við þau séu að eins gerðar nokkrar smábreytingar, sem sumar eru nauðsynlegar sökum samræmis við tillögurnar um breytingar á 2. og 3. gr.

Kemur þá að fjórða og síðasta efniskafla frumvarpsins, eða 6. gr. þess.

Viðfangsefni þessarar greinar eru tvenn:

1. Skifti sameiginlegs lands, og
2. Um að girða útskipt land.

Þegar tveir menn eða fleiri hafa óskift land til afnota eða eignar, þá er ofur eðlilegt, þó svo kunni að fara, að ágreiningur risi út af meðferð og notkun landsins. Reynslan hefir líka sýnt þetta á ýmsum stöðum. Tveir ábúendur á sömu jörð þykjast oft misrétti beittir hvor af öðrum í afnotarétti óskiftra nytja jarðarinnar. Af þessu sprettur svo kali og sundurþykkja, sem vel getur orðið þess valdandi, að ver sé farið með jörðina en ella hefði verið og afnot hennar verði minni. Í þessa átt bendir máltæki það, sem oft heyrst viðsvegar um landið, að »fáir lofi einbýli, sem vert sé«.

Til þess að koma í veg fyrir ágreining milli sambýlismanna og annara notenda að sameiginlegu landi, er nú lögakveðið, að skifta skuli túni og engjum á milli þeirra, óski þeir þess. En þar eð ákvæði þessi ná ekki til beiti-lands, en svo er ástatt á ekki allfáum stöðum í landinu, að meira og minna af slægjulandi liggur í bithaga í smá-blettum, eða að nokkur hluti beiti-landsins er við og við notaður til slægna, en tvískiftar skoðanir eru um, hvort slíkt slægjuland beri að nefna engi, þá eru núgildandi ákvæði ekki fullnægjandi.

En svo er annað atriði, sem fær meiri og meiri þýðingu með ári hverju, en það er, að engin ákvæði eru til um, hvernig rétti manna skuli farið, þegar einn eða fleiri af notendum eða eigendum sameiginlegs lands taka bletti til ræktunar úr bithaga. Þetta getur valdið ágreiningi, og hindrað að blettur sé tekinn til ræktunar, sem ella hefði verið ræktaður. Og það er vel skiljanlegt, að ágreiningur hljóti að spretta af þessu. Land það, sem um getur verið að ræða til slíkra hluta, er jafnaðarlega mjög misjafnt að gæðum og beztu blettirnir oft mjög takmarkaðir.

Ekkert er því eðlilegra en að allir hlutaðeigendur vilji helst taka þá bletti, sem beztir eru. Þetta eitt er ærið nóg til ágreinings og að misrétti kunni að geta komist að. En við þetta getur svo það bætzt, að einn eða fleiri notendanna telji sér óhag í því, að missa afnotin til beitar. Í sambandi við þetta stendur svo enn fremur það, hvernig líta beri á eignarréttinn að blettum þeim, sem ræktaðir eru.

Það er ærið ósanngjarnt, að landsblettur, sem ræktaður hefir verið

með allmiklu fjárframlagi og erfiðismunum, skuli verða tekinn endurgjalds-
laust af þeim, sem ræktaði hann, ef hinu óskifta landi, sem hann er hluti úr,
yrði síðar skift til eignar og afnota. En eins og ástandið nú er, þá verður
ekki betur séð, en að svo hlyti að geta farið, að meira eða minna leyti. Og
óviðunandi er það, að eignarétti manna skuli ekki vera betur borgið í þessu,
það verður til þess, að draga úr áhuga og framtakssemi í því, að rækta upp
landið.

Verðmæti lands eykst og margfaldast við ræktun þess. Ræktunar-
kostnaðurinn er oft mikill, og því á sá að réttu lagi oft meginhlutann í verði
ræktaðs lands, sem lagði fram ræktunarkostnaðinn. Þetta leiðir til þess, að
*naudsyn verður á útskiftum til eignar, þegar til ræktunar er tekinn einhver
hluti óskifts lands, til þess að firrast að rétti einstaklingsins sé misboðið
herfilega.*

Með fram af þessum sökum hafa aðrar þjóðir fundið sig knúðar til
að skifta rækthæfum löndum til eignar, sem áður voru sameignarlönd. Og
nú þegar landsmenn hér eru loks farnir að hefjast handa til að rækta landið,
eftir meira en þúsund ára dvöl á því, þá erum vér knúðir til að gjöra slíkt
hið sama, eigi eðlileg framför eigi að heftast fyrir aðgjörðaleysi á því, að
tryggja rétt þeirra manna, er að því vinna.

Og rétturinn til að krefjast skifta þarf að álitu nefndarinnar að verða
ótviræður, hæði til skifta á vanalegu landgagni og til eignarskifta. Eignar-
skiftakrafan má ekki heldur vera bundin við það eitt land, sem tekið er til
ræktunar í þann og þann svipinn, en rétturinn í því efni verður að vera svo
rúmur, að borgið sé því að fullu, að hægt sé að fá útskift alt það land, sem
sérbylí ber. Þörfin á því að fá eignarskifti á landi, sem tvö eða fleiri sérbylí
eiga saman, er oft brýn. Ábúendurnir á slíkum sérbylum eru misjafnlega
framtakssamir um jarðrækt og aðrar umbætur á landinu. Þeir hafa og stund-
um ólíkan bústofn og vilja nota landið á mismunandi hátt. Þetta getur orðið
til að hamla framkvæmdum dugandi manna, og það getur valdið ágengni á
rétt annara og óánægju og tvidrægni, sem af ágengninni spretta. En afleið-
ingin af öllu þessu getur orðið *ntösla landsins*.

Og dæmi finnast, sem sanna að svo fer á stundum, sem hér hefir
verið bent á.

Ákvæði frumvarpsins í 6. gr., sem ætlað er að bæta úr þessu, telur
nefndin eigi nógu ljós. Eftir orðalaginu að dæma lægi næst að lita svo á,
sem um afnotaskifti væri að eins að ræða, en þetta hefir nefndin ríka ástæðu
til að ætla að ekki hafi verið tilgangur flutningsmanna frumvarpsins, heldur
hitt, að þau næði einnig til eignarskifta, enda benda girðingarákvæðin, sem
tengd eru við kröfuréttinn til skifta, í þá átt. Sé þetta ekki tilætlunin, þá eru
girðingarákvæðin ósanngjörn mjög og óeðlileg.

Nefndin leyfir sér því að leggja til, að 6. gr. frumvarpsins falli í burtu,
en að í hennar stað verði teknar upp í frumv. nokkrar nýjar greinar um
skifti lands til afnota og eignar og um nokkur atriði um girðingar, sem nefnd-
in telur miklu máli skifta.

Um girðingaratriði þau, sem hér er um að ræða skal nú farið nokkr-
um orðum.

Forfeður vorir gerðu allmikið að því að afgirða lönd jarða, og sjást
enn í dag merki þeirra garða á eigi svo fáum stöðum á landinu. Garðarnir

hafa sumstaðar verið stórvirki, enda stafa þeir frá þeim tíma, þegar hagar landsmanna var góður. Í samræmi við þessar framkvæmdir finnast og forn laga-fyrirmæli um skyldur manna í þeim efnun, er girðingar snertu.

En jafnframt því að framtakssemin í öðrum efnun fór þverrandi í landinu, hverfa girðingar úr sögunni, sem nokkurs eru verðar eða merki sést eftir.

A mestu niðurlægingartímum þjóðarinnar er vafalaust sama sem ekkert gert að girðingum.

Þegar viðreisnarhugur þjóðarinnar er vakinn á síðari hluta 18. aldar og á 19. öldinni koma girðingarnar aftur fram. En þá er það að eins girðingar um tún og aðra smábletti, sem um er að ræða. Af slíkum girðingum var á því tímabili talsvert gert, enda studdi löggjöfin að því að svo væri. — En þessar girðingar voru á meira en einn hátt illa af hendi leystar. Nú voru það ekki lengur þráðbeinir, öflugir stórgarðar eins og til forna, heldur krókóttar garðrenglur, sem engin ending var í.

Og framför í þessum efnun var hægfara.

Alt fram að hinum allra síðasta ártug var það eigi nema á fremur fáum stöðum að túnin voru girt, og um aðrar girðingar en túngirðingar var naumast að ræða.

En á síðustu árunum, eftir að farið er alment að nota gaddavir til girðinga, hefir þessu mikið farið fram. Nú eru það ekki túnin ein sem girt eru, heldur allviða bæði tún og engi og sumstaðar alt land jarðanna.

Og það er vafalaust að þessu fer mikið fram í næstu framtíð, því það er ekki að eins að girðingar sé óumflýjanleg nauðsyn, að öllum jafnaði, í sambandi við ræktun lands, en kostir þeirra eru auk þess margir og miklir. Hinn mikli og margvislegi vinnusparnaður, sem fylgir girðingum, hefir afar mikla þýðingu nú á þessum tímum, þegar bændur eiga örðugt með að fá nauðsynlegan vinnukraft og vinna öll er orðin dýr. En meiri afnot af landinu og mögulegleiki til hentugri hagnýtingar þess er heldur ekki litilsvirði, en þetta fylgir líka girðingum.

Girðingar eru þannig hin allra þarfasta og arðmesta jarðabót, og því litur nefndin svo á, að löggjafarvaldinu beri að styðja það, að þær komist sem víðast á.

En til þess að svo geti orðið, þá þarf að setja lagaákvæði um þær girðingar, sem landamerkjagirðingar eru, og þannig snerta hagsmunum fleiri manna.

Eins og nú er ástatt, þá getur sá er girða vill land sitt á landamerkjum, ekki fengið til þess nokkurn fjárstyrk frá þeim, sem land á til móts við hann, nema svo semjast milli þeirra af frjálsum vilja. Og hann getur auk þess haft við ýmsa aðra örðugleika að stríða vilji hann koma á girðingu á landamerkjum.

Þetta ástand veldur því óefað að minna er af slíkum girðingum gert en ella væri.

Og það er nefndinni kunnugt, að til þess finnast dæmi, að bóndi, sem vildi girða á landamærum, en hafði andróður við að etja frá þeim, er land átti á móts við hann, hefir girt þannig að hann utan girðingar hefir haft nokkra spildu af landi sínu, sem hann svo hefir notað til beitar á eftir. En af slíkri beit verður óumflýjanlega mikill ágangur á landið, sem að liggur, er valdið getur nágrannakrit, illindum og tjóni á ýmsan hátt.

Nefndin leggur því til að upp í frumvarpið sé tekin ákvæði um girðingar á landamerkjum. Telur hún rétt og sjálfsgætt að báðir landeigendur kosti girðinguna, og að sinn helming kostnaðar beri hvor. Svo kann að vísu stundum að vera, að annar hafi girðingarinnar bersýnilegri not en hinn, svo sem þegar engi annarar jarðarinnar liggur að bithaga hinnar, en það eru þó hans skepnur, sem skaða gera á engi hins. Og þegar löndin girðast á alla þá vegi, sem ágangs er að vænta og löndin verða algirt, þá jafnast þetta.

En þó nefndin telji það sanngjarnt, að kostnaðurinn sé borinn til jafns af báðum hlutaðeigandi landeigendum, þá telur hún þó mjög svo *viðsjárvert*, að heimila þeim, sem frumkvöðull er að girðingunni að krefjast alls kostnaðarins í einu, því það gæti opt komið allhart niður á efnalítlum mönnum. Þessvegna leggur nefndin til að *ekki verði meira krafist í einu en afgjaldsins* af jörðinni 5. hvert ár, en þetta sé hægt að gera uns allur kostnaðurinn er greiddur.

Að lokum vill nefndin taka það skýrt fram, að hún þykist eigi hafa haft þann tíma yfir að ráða til að athuga þetta mikilsverða mál, sem vert væri og þurft hefði. Hún hefir og ekki heldur haft gögn þau við að styðjast, sem æskilegt hefði verið, en þar til telur hún *álit búenda* viðsvegar um land mest vert. Og þótt nefndin hafi reynt að vanda til þessa máls, og því bent á ýmsa galla á ástandinu sem nú er í þeim atriðum, sem frumvarpið nær til, og jafnframt reynt að benda á hvað tiltækilegast væri til endurbóta, þá telur hún þó rétt að málið sé sem allra vandlegast athugað áður lög eru um það afgreidd að fullu frá þinginu.

Hún telur þessvegna æskilegast að málið yrði afgreitt frá háttvirtri efri deild til háttvirtrar neðri deildar, svo þeirri deild gefist enn á ný kostur á að athuga það, án þess þó að afgreiða það sem lög frá þinginu.

En þar sem málið snertir hag mikils meiri hluta þjóðarinnar og er vafalaust stórbýðingarmikið fyrir landbúnaðinn í framtíðinni, þá litur nefndin svo á — sé málið ekki afgreitt á þessu þingi — að rétt væri að skjöl málsins yrðu í einni heild send í alla hreppa landsins til athugunar og umsagnar. Það gæti orðið mikill stuðningur til heppilegrar úrlausnar, þegar málið væri næst tekið til meðferðar á alþingi, að hafa sem almennastar umsagnir landsmanna um málið til athugunar.

En það er trú nefndarinnar að hér sé svo gott mál og mikilsvert þjóðþrifamál til meðferðar, að það falli ekki niður úr þessu, en komi fram þing eftir þing, þar til það verður til lykta leitt.

Leggjum vér því til að háttvirt efri deild samþykki frumvarpið með breytingum þeim, er nefndin leggur til að gerðar séu á því.

BREYTINGARTILLÖGUR

vorar eru:

1. Við 1. gr.

Í stað »10« í næstsíðustu setningu greinarinnar komi: 11.

2. Við 2. gr. og 3. gr.

Greinarnar falli burt, en í þeirra stað komi tvær nýjar gr. svohljóðandi:

2. gr.

Þegar jarðeigandi byggir jörð sínaeftir að lög þessi öðlast gildi, þá skal hann láta jörðinni fylgja öll bæjarhús, sem nauðsynleg eru til ábúðar á henni. Húsin skulu, að mati úttektarmanna, vera í viðunanlegu standi og að stærð við hæfi jarðarinnar, og er landsdrottni skylt að bæta úr því á sinn kostnað, sem ávant þykir. Mati úttektarmanna getur hann þá skotið til yfirúttektar.

Til byggingar bæjarhúsanna er landsdrottinn þó ekki skyldur að leggja fram meira fé en samsvari 8-földu afgangi jarðarinnar, eins og það hefir verið að meðaltali síðastliðin 5 ár.

3. gr.

Bæjarhúsum þeim, er leiguliði tekur við, og jörð fylgja, er hann skyldur að halda við á sinn kostnað, svo að ekki ryrni þau að öðru en fyrningu. Landsdrottinn getur látið úttektarmenn meta hvort svo sé, hve nær sem hann vill, en bera verður hann allan kostnaðinn við matið, nema svo reynist, að leiguliði hafi ekki fullnægt skyldu sinni um viðhaldið, en þá ber leiguliði kostnaðinn hálfan.

Vanræksla á viðhaldi húsanna af hendi leiguliða, varðar útbyggingu og fullum skaðabótum.

Vextir af húsaverðinu og fyrningargjald skal vera innifalið í landskuld jarðarinnar.

Þegar bæjarhúsin eru svo forn orðin, að þau samkvæmt mati úttektarmanna þurfa að endurbyggjast, er jarðeigandi skyldur að byggja þau upp að nýju á sinn kostnað. Því mati getur hann þó skotið til yfir-úttektar.

3. Við 4. gr.

1. Aftan við fyrstu málsgrein bætist orðin: sem hún þarfnast.
2. Orðin í niðurlagi málsgreinarinnar undir staflíð a: »þó ekki meir en að þrem fjórðu hlutum« falli burt.
3. Í stað orðanna í fjórðu málsgrein: »Tveir dómkvaddir menn og óvilhallir« komi: Úttektarmenn.

4. Við 5. gr.

Í stað orðanna í síðustu setningu gr.: »tveir dómkvaddir menn og óvilhallir« komi: úttektarmenn.

5. Við 6. gr.

Greinin falli burt, en í stað hennar komi 5 nýjar greinar, sem verði 6.—11. gr. svo hijóðandi:

6. gr.

Úttektarmenn skulu skifta til afnota slægjum í sameiginlegu beitilandi milli ábúenda, ef einhver þeirra óskar þess. Kostnaðinn greiða þeir allir eftir jarðarstærð.

7. gr.

Nú á maður jörð eða jarðarpart, sem er sérstakt býli, er hefir sameiginlegt land við annað sérstakt býli, þá hefir hann rétt til að krefjast þess, að úttektarmenn skifti honum út sínum hluta landsins eða nokkrum hluta þess. Eigi skal þó, nema með samþykki eiganda að meiri hluta landsins, skifta því landi,

sem sérstök hlunnindi eru við, önnur en slægjur, beit, skógarhögg og mótekja, svo sem eggver, laxveiði, selveiði, reki, skipsuppsátur, lóðargjöld o. s. frv. Skiftin skulu miðast við stærð jarðanna eða jarðarpartanna eftir jarðamati, og skal ekki að eins fara eftir flatarmáli landsins, heldur og gæðum þess og verðmæti á hverjum stað. Kostnaðinn við skiftin greiðir sá, er þeirra beiðist, ef eigi er óskað að út sé skift nema nokkrum hluta þess lands, er býli hans tilheyrir, en annars skiftist kostnaðurinn að tiltölu við jarðarstærð.

8. gr.

Skifti þau, sem ræðir um í 7. gr., skulu vera til fullrar eignar og skal bjóða öllum eigendum að landi því, er skifta skal, að vera við þau. Hver sá eigandi, sem óánægður er með skiftin, getur heimtað yfirmat; skal sýslumaður dómkveðja 4 menn óvilhalla til að framkvæma það, og fá þeir hver um sig 4 kr. kaup á dag meðan þeir eru að skiftum. Rétt til að heimta yfirmat hefir og hver veðhafi í landi því, sem skift er, í 2 ár frá því að honum eru tilkynnt skiftin. Kostnaðinn við yfirmatið greiðir sá, er óskar þess, sé engin breyting gerð á skiftinum, ella skiftist hann að tiltölu við jarðarstærð.

9. gr.

Nú vill jarðeigandi girða land jarðar sinnar með gripældri virgirðingu á landamerkjum, og skal hann þá láta skoðunarmann jarðabóta á því svæði og úttektarmenn mæla fyrir girðingunni, gera áætlun um kostnað við hana og ákveða legu hennar. Skal girðingin liggja beint yfir nes, þar sem merki liggja í smákrókum, en þó þannig að hvorugur missi slægju og beitiland eftir því, sem við verður komið. En réttur til annara afnota helst óbreyttur.

Því næst tilkynnir jarðeigandi fyrirætlun sína þeim, er land á móti honum, og leitar samkomulags um girðinguna og kostnað til hennar. Komi þeir sér ekki saman, getur sá, er girða vill, eigi að síður girt, og ber þá sá, er land á móti honum, helming hins áætlaða kostnaðar. Þó verður af einni jörð eigi krafist meira framlags á þennan hátt á hverjum 5 árum, en sem svari eins árs afgjaldi jarðarinnar, og er gjalddagi í byrjun hvers fimm ára tímabils unð kostnaðurinn er greiddur að fullu. Um greiðslu þess kostnaðar fer sem um viðurkenda skuld, er á jarðeiganda hvílir, og flyzt hún yfir á nýjan eiganda ef eiganda-skifti verða.

10. gr.

Eign og viðhald girðinga þeirra, sem um er rætt í 9. gr., er sameiginleg báðum jörðum frá því hún er upp komin fullger. En skifta skal girðingunni jafnt milli jarðanna svo að sinn hluta annist hvor. Sé viðhald girðingar vanrækt af öðrum hvorum jarðeiganda, þá á hinn rétt á að krefjast nauðsynlegra umbóta á kostnað þess, sem vanrækslunnar er valdur.

Úttektarmenn skulu skifta girðingunni og meta hvort henni er haldið við svo gilt sé.

11. gr.

Ákvæðin í 9. og 10. gr. um girðingar á landamerkjum gilda ekki um fjalllendi, nema slægjuland sé, og ekki um önnur viðlend beitilönd, sem ekki eru notuð til slægna, né liggja að slægjulöndum. Úttektarmenn skera úr, hvort land-

ið samkvæmt þessu sé undanþegið girðingarskyldu þeirri, sem ræðir um í 9. og 10. gr.

6. Við 7. gr.

7. gr. verði 12. gr. og sé svo hljóðandi:

Með lögum þessum eru úr gildi numín ákvæði 6. gr. og 20. gr. í lögum 12. jan. 1884, um bygging, ábúð og úttekt jarða, svo og önnur ákvæði, er koma í bága við lög þessi.

Efri deild alþingis, 19. apríl 1911.

Eiríkur Briem,
formaður.

Jósef Björnsson,
skrifari og framsögumaður.

Sigurður Stefánsson.